

Mekânın “İttihâz”ı: Osmanlı’nın Son Dönemlerinde Cizvitlerin Kayseri ve Adana’da Bazı İnşaat Faaliyetleri

The Acceptance “İttihâz” of Place: Some Construction Works of Jesuits (Society of Jesus) in Kayseri and Adana on Late Periods of Ottoman

Prof. Dr. Oya ŞENYURT *

Özet

Osmanlı arşiv belgelerinde, özellikle mekân üzerine yazılmış resmi yazılarda, “ittihâz” sözcüğünün çok sık kullanıldığı görülür. Belgelerde geçtiği biçimiyle bu sözcük mekânı “edinme”, “öyleymiş gibi kabul etme ya da kullanma” anlamlarına gelmektedir. Bir mekânın bir başka mekân yerine kullanılması durumunda da sıkça rastlanan bu sözcük, kuşkusuz Osmanlı dünyasında kural dışı mekân kullanımlarına dair bulguları da ortaya çıkarmıştır. Özellikle gayrimüslimler tarafından kullanılan yapıların dönüştürülmesi ve genişletilmesi hakkında yazılan belgelerde, “ittihâz” sözcüğünün mekânın kural dışı işlevlendirilmesini ifade etmek için sıkça kullanıldığı belirlenmiştir. Bu makalede öncelikle arşiv belgelerine ilişkin özetlerin genel taraması yapılarak “ittihâz” sözcüğünün mekâna ilişkin kullanım biçimleri değerlendirilmiş ardından Kayseri ve Adana’da Cizvit rahip ve rahibelerinin inşa faaliyetleri örneğinden yola çıkılarak mekânların “ittihâz” biçimleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: İttihâz, Kayseri, Adana, Katolik Mektebi, Cizvit.

Abstract

The “ittihâz” word was frequently used in Ottoman archive records, particularly in the official writings about places. This word was used with various denotations in records as acquiring, assuming or substituting the place. The situation of place refunctionings was also often states with this word definitely comes in sight the anomalous place usage in Ottoman world. The “ittihâz” word was used for stating anomalous functionings of places and it more often took part in the records about transformation and enlarging of buildings used by non-muslim people. Primarily, summaries of the archive records are researched and lexical meanings of “ittihâz” word about place usage are commentated in this article. Subsequently, the acceptance (“ittihâz”) types of places are analysed according to construction works of Jesuits (Society of Jesus) in Kayseri and Adana.

Key Words: İttihâz, Kayseri, Adana, Catholic School, Jesuits.

1. Giriş

İttihâz sözcüğü Arapça bir isim olan “ahz”dan gelmektedir. Sözcüğün ilk anlamı edinme, edinilme, ikinci anlamı kabul etme, üçüncü anlamı itibar etme, sayma tutma, dördüncü anlamı kullanma ve beşinci anlamı ise kurma, düşünme, tasarlamadır (Devellioğlu, 2003, s. 470). Kelimenin anlamında da yer aldığı şekliyle mimarlıkta “ittihâz”, mekânın tasarlanması gibi zihinsel bir durum olma hali dışında mekânın inşa edilmesiyle nesnelleşmekte ve kimi zaman da var olan bir nesnenin biçimine dokunulmadan o nesnenin kullanımı anlamına da gelmektedir. Bu noktada fikir haliyle zihindeki soyut durumundan elle tutulur somut hale, oradan da kendisine yüklenen işlev bağlamında kullanımına kadar doğrusal bir yolu, kimi zaman söz konusu süreçleri atlayarak kimi zamanda tüm evrelerden geçerek tamamlar.

Osmanlı arşivinde özellikle mekâna ilişkin belgelerde sıkça kullanıldığı görülen “ittihâz”ın mekânın var oluş süreciyle ilişkisi açısından ortaya çıkarılması önemli görünmektedir. Bu bakış açısıyla “ittihâz”ın hangi koşullarda mekânı var ettiğine ilişkin bir bakış açısı geliştirmek mümkün hale gelmektedir. Özellikle ihtiyaçlar gereği veya o ihtiyaçların neler olduğu gözetilmeden bir mekân edinme isteği ile “ittihâz” edilen yerlere rastlanır. Yönetimin izni ve belediyeye ilişkin çeşitli kurallara bağlı olan “mekân ittihâzı”nın kuşkusuz yasa dışı biçimde yapıldığı örnekler vardır. Bu durumda mekân edinme veya bir mekânı özelliklerine bakmaksızın ihtiyaçlar doğrultusunda işlev yükleyerek kabul etme ve kullanma halinin yasalara aykırı durumlar yaratması olasılığı göz önünde tutulmalıdır. Söz gelimi, 1854 tarihinde İzmir’de kara tahaffuzhanesi olarak kullanılan bir yapının “eşhâs-ı rezile” (rezil kişiler) tarafından fesatlık mekanı olarak “ittihâz” edildiği öne sürülerek yıkılması istenmiştir (O.A., İ.MVL., Dosya no: 300, Gömlek no: 12422). Bu durumda bir mekânın kullanımının devlet aleyhine dönüşmesi ya da devletin uygun görmediği biçimde kullanılması “ittihâz”ın reddedilmesine neden olmuştur. Bir başka örnek ise 1862 yılında Varna’da bulunan Rus konsolosu Racinski’nin hanesinde mabet ittihaz ettiği alanın gözetlenmesi talebidir (O.A., HR.MKT., Dosya no: 380, Gömlek no: 54). Mabet bir toplanma alanı olması dolayısıyla örgütlü bir hareketin ortaya çıkmasına da olanak tanır. Yönetime göre bir hanenin mabet “ittihaz” edilmesi bölgedeki konsolosların halkı başka yere göçe teşvik etmesi ile demografik yapının değişimine neden olacak öngörülemeyen bazı sorunlara yol açmaktadır. Bu düşünceyle yönetim tarafından hane gözlem altına alınmıştır. 1909 tarihli belge ise konuya ilişkin bir başka örnektir. Bu belgeye göre, Ortaköy Rum despotunun Kırcaali’ye giderek oradaki Rumların ayinlerini yapabilmeleri için bir oda kiralayarak mabet ittihâz edip buraya bir papaz tayin etmesinin Rumların burada çoğalmasını sağlamak amacına hizmet ettiği düşünülmüştür (O.A. BEO., Dosya no: 3175, Gömlek no: 238114). “İttihâz”ın ruhsatsız olması durumunda mekân kullanımına getirilen bazı müdahaleler bulunmaktadır. Özellikle Osmanlı gayrimüslimleri ile misyonerlik faaliyetlerini sürdüren din adamlarının inşa ve tamir işleriyle izinsiz olarak hanelerini mabet ya da mektep olarak “ittihâz” ettiği belgelerde sıkça görülür. Söz gelimi, 1896 tarihinde Paşabahçe’de Musevi cemaatinden Haim ve Mişon adlı şahısların sahilhanesini izinsiz mabet “ittihâzıyla” ara sıra orada toplanmalarının uygun olmadığı, bir mabede ihtiyaç görüldüğü ve resmi izin alınmasına teşebbüs edildiği takdirde gerekenin yapılacağı bildirilmiştir (O.A. BEO., Dosya no: 575, Gömlek no: 43089). Anlaşılabileceği gibi, ittihazın ruhsatsız olması durumunda kullanıma bazı kısıtlamalar getirilebileceği gibi dönüştürülen bir mekânın sonradan izin alınarak kullanımı da kimi zaman mümkün olabilmektedir. Çoğu kez sonradan ruhsat alınabileceği düşünülerek mabet ve okul haline getirilip ruhsat talebinde bulunulan mekânlar da bulunmaktadır. 1899 tarihinde Gevgili’ye bağlı Boymanca Bulgarlarının bir haneyi mabet

“ittihâz” ederek, ruhsat talebinde buldukları tespit edilmiştir (O.A. BEO., Dosya no: 952, Gömlek no: 71361). Bununla birlikte, kişilerin hanelerini mabet ya da okul “ittihâz” etmeleri halinde vergiden muaf tutulmayı talep ettikleri de görülür. 1894 yılında Üsküp’te bulunan Latin Piskoposu’nun mabet ve mektep ittihâz ettiği hanenin vergiden muaf tutulması talebi bulunmaktadır (O.A., BEO., Dosya no: 19, Gömlek no: 1411).

Yönetim gerekli gördüğü takdirde “ittihâz” usulü ile bazı yapıları gerek kiralarak gerekse satın alarak ya da el koyarak ihtiyaç duyulan yapılara dönüştürmüştür. Söz gelimi, Mısırlı Mehmed Ali Paşa’nın annesine ait konağın, Darülmualimin Mülkiye Mektebi ve Muhric-i Ahkâm öğrencileri için okul “ittihâz” edilmesi için kiralanması amacıyla yazılmış bir belgeye ulaşılmıştır (O.A., M.VL., Dosya no: 873, Gömlek no: 40). Kamu yapıları için mekânın yetmemesi ya da yeni açılacak olan bir yapının inşaatının tamamlanmasına kadar geçici süreliğine herhangi bir mekanın “ittihâz” edildiği görülür (O.A., BEO., Dosya no: 783, Gömlek no: 58707). Aynı zamanda bir kamu yapısında işlev değişikliği gerektiğinde bir işleve ait olan bir yapı başka bir işlev için kullanılabilir ya da söz konusu kullanım için “ittihâz” edilir. Lazkiye İdadi Mektebi inşa olana kadar bir binanın kiralanarak mektep “ittihâz” olması bu uygulamaya örnek gösterilebilir (O.A., MF.MKT., Dosya no: 1091, Gömlek no: 17). Kuşkusuz mevcut olmayan bir yapının tasarımının yapılarak inşa edildiği örneklerde de “ittihâz”dan söz edilir. Örneğin arşiv belgelerinin içinde Edirne’de Sanayi Mektebi “ittihâz” edilmek üzere yeni bir binanın temelini atıldığı bilgisine rastlanır (O.A., Y.A.HUS., Dosya no: 325, Gömek no: 81).

Anlaşılabileceği gibi, “ittihâz”ın zihinsel ve fikirsel süreci, mekânı kullanma niyetini belirleyen kişi ya da kişilerle ilişkilidir. Dolayısıyla bir işleve sahip bir mekânın başka bir işleve dönüştürülmesi onu bozmak, bakımsız bırakmak anlamını da taşıyabilir ve bu durumun da yapının tasarlayanı dışındakiler tarafından tepki görmesi olasılığı vardır. Belgelerden de anlaşılabilir gibi gayrimüslimler tarafından Osmanlı coğrafyasından resmi izin belgesi ya da ruhsat olmadan pek çok yapı, mabet ve mektep haline getirilmiştir. Mimari olarak “yerine koymak” anlamına da gelen “ittihâz” terimi ile ifade edilen bu yaklaşımla, mabet veya mektep olarak tasarlanmadığı halde böyle kullanılan (mabet ve mektep yerine konan), önce zihinde dönüşüm geçiren pek çok yapı bulunmaktadır. Ancak zaman içinde misyonerlerin buldukları bölge bağlamında mekânı yabancılaştırdıkları ve zaten yabancı oldukları yörelerde mekânsal yabancılaşma yaratarak tepki çektikleri görülür. “İttihâz”ın yerine geçme ya da yerine koyma hali mekânın da bir işleve uygun olsun ya da olmasın o iş için kullanımı anlamındadır. Bu sebeple tasarlayanı ve kullanıcıyı dışındakiler tarafından kabullenilmediği zamanlar olmuştur.

Bu bakış açısıyla makalede öncelikle Katolik misyonerlerin imparatorluk içindeki faaliyetleri hakkında genel tarihi bilgiler verilerek çok çeşitli amaçlarla yazılmış belgelerde rastlanan mekân ittihâzı konusu incelenmiştir. Ardından 19. yüzyılın sonlarında Kayseri ve Adana’ya yerleşen Cizvit rahip ve rahibelerinin inşaat faaliyetleri örneği, mekânın ittihâz edilme biçimi bağlamında makalede değerlendirilmiştir.

2. Cizvitler ve Diğer Katolik Misyonerlerin İmparatorluk İçindeki Faaliyetlerine İlişkin Genel Tarihi Bilgiler

Misyonerlik faaliyetlerinin Osmanlı topraklarında Fransa desteğinde başlamasının en önemli sebebi, Osmanlı-Fransa arasındaki yakınlaşmada yatmaktadır. Kanuni Sultan Süleyman, Avrupa’da Osmanlı’yı tehdit edecek bir siyasi birleşme olmasını engellemek amacıyla, Fransa’ya 1535 yılında ticari ve dini imtiyazlar vermiştir (Birsell, 2013, s. 107).

Bu sebeple Osmanlı topraklarına gelen ilk misyonerler Katoliklerdir. Katolik misyonerlerin faaliyetleri, bu mezhebe bağlı olan Cizvit, Fransiskan, Kapucin ve Lazarist tarikatları tarafından yürütülmüştür (Kılıç, 2006, s. 334). Osmanlı Devleti ile Fransa arasındaki iyi ilişkilerden yararlanan Katolik misyonerler, Roma ve Bizans kiliselerini, yani Katolik ve Ortodoksluk mezheplerini birleştirmeyi ve Papa'nın otoritesini yükseltmeyi hedeflemişlerdi. Ayrıca, Müslümanları Hıristiyanlaştırmak, Osmanlı devleti sınırları içerisindeki Rum, Ermeni ve Katolik olmayan Hıristiyanları Katolik yapmak ve Fransa'nın nüfuzunu kuvvetlendirmek diğer hedefleri arasındadır. Cizvit ve Fransiskanlar'ın en yoğun olarak faaliyet gösterdikleri yerler İstanbul, İzmir, Halep, Suriye, Filistin, Mısır, Irak, Kıbrıs ve Orta Yunanistan'dır. Misyonerlik faaliyetlerinin yönetilmesi için Fransa, Osmanlı İmparatorluğu'nda görevli bulunan elçilerine çeşitli görevler vermiştir. Elçilere verilen talimatlara göre bir Fransız elçisi, Cizvit (Jésuites) ve diğer Katolik tarikatlarının kiliselerinin korunması, papazlar arasındaki rekabetin önlenmesi, Ortodoks papazlarının Katoliklerden üstün duruma gelmesinin engellenmesi ve her ne olursa olsun Katolik misyonerleri korumak ve faaliyetlerini sürdürmelerini sağlamakla yükümlüydü. Böylece elçilerin siyasi, sosyal ve hukuki görevlerine dini yükümlülük de eklenerek görev sahaları genişletilmiştir (Gözübüyük, 2018, s. 639).

Papalığın desteğini alan ve kapitülasyonlardan yararlanan misyonerlerin faaliyetleri ile 17. yüzyıldan itibaren ülkedeki Katolik propagandası gittikçe artmış, 1914 yılına gelindiğinde Fransız okullarının sayısı yaklaşık olarak 500'e ulaşmıştır. Bu okullarda öğrenim gören öğrenci sayısı ise 59.414'dür (Esenkal, 2007, s. 17). Fransa tarafından Osmanlı topraklarına gönderilen misyonerlerin dini faaliyetlerini imtiyazlarla serbest bir şekilde yerine getirebilmeleri, Katolik Hıristiyanlık anlayışının güçlenmesine ve daha fazla taraftar toplanmasına ve özellikle de Osmanlı Ermenileri'nin önemli bir kesiminin Katolikleşmesine sebep olmuştur (Birsal, 2013, s. 108).

Cizvit tarikatı ise Katolik Kilisesi bünyesinde yapılan reform sonucu ortaya çıkan bir dini anlayıştır (Gözübüyük, 2018, s. 637). Cizvit tarikatının kurucusu Aziz İgnatius'tur (İñigo López de Loyola). Cizvitler, Dominikenler ve Fransiskanlar ile birlikte, Hıristiyanlıkta Katolik reformunun temsilcisi olan tarikatlar arasında yer almaktadır. Her üç tarikat, kendine özgü özelliklere sahip olmakla birlikte, ruhanîyetlerinin temel bulduğu ortak bir zemini paylaşmaktadır. Cizvitler, hem dini bir cemaat olarak hem de organize bir teşkilat olarak kendine has özellikleri itibarıyla, Dominikenlerden ve Fransiskanlardan ayrı bir cemaat olarak değerlendirilmiştir. Cizvitlerin özellikle; misyoner karakteri, itaat anlayışı, eğitim sistemleri, teşkilatlanma biçimleri, teolojik, felsefi ve ahlaki yorumları, onların Katolik Kilisesi içinde önemli bir yer edinmelerini sağlamıştır. Bundan dolayı Cizvitler hem dini bir cemaat hem de organize bir teşkilat olarak ön plana çıkmıştır (Güngör, 2012, s. 49-50).

Misyonerlerin amaçlarına ulaşmak için en çok kullandıkları araç okullardır. Onlara göre eğitim ve öğretim yoluyla öğrencileri Hıristiyanlaştırmak asıl amaçtır. Katolik Cizvitlere göre ilk misyoner "okul"dur. Okullar dışında matbaa ve hastaneler de misyonerlik faaliyetlerinin yayıldığı mekânlar olarak dikkat çeker (Sezer, 1999, s. 171). Cizvitler kız okullarının açılmasına da özel önem vermişlerdir. Bu okulların varlıklarını devam ettirmelerindeki en önemli etkenler okulların buldukları coğrafyanın şartlarını ve hassasiyetlerini dikkate alarak hareket etmesi, çağın getirdiği değişim ve gelişime kendilerini uyarlayabilmeleri ve insanlığın en çok ihtiyacı olan insani değerlere sürekli vurgu yapmaları olarak görülebilir (Köse, 2016, s. 101). Burada ele alınacak Kayseri ve

Adana gibi iki örnekte de Cizvit rahip ve rahibelerinin kız okulu yapımlarından söz edilecektir.

3. Kayseri’de İnşa Edilen Cizvit Mektebi

Cizvitler Kayseri’ye ilk olarak 1870 yılında özel bir davetle gelmişlerdir (Parmaksız, 2007, s. 150). Şiremenli semtindeki bir Katolik Okulu ile Katolik Kilisesi yanında açılan bir okuldan söz edilmekteyse de (Parmaksız, 2007, s. 150)¹ ruhsatsız olarak eğitim verdikleri için okul olarak kullandıkları yapıların sayısının net olarak ortaya konması mümkün değildir. Arşiv belgeleri yer adı vermeden bazı ruhsatsız okullardan söz ettiği gibi Tavas Mahallesi’nde de bulunan ruhsatsız bir okulun varlığı hakkında da bilgi verilmektedir (O.A., DH.İD., Dosya no: 154, Gömlek no: 2). Kayseri’de bulunan Cizvitlerin merkez ve köylerde pek çok ruhsatsız mektep açma teşebbüsünde buldukları dikkat çekmektedir (O.A., DH.MKT., Dosya no: 1676, Gömlek no: 59). Yönetim ruhsatsız açılan okulların kapatılmasına özen göstermişse de; Kayseri’deki Katolik Ermeniler aracılığıyla okul açma teşebbüslerini devam ettirmişlerdir. Kayseri’deki Katolik Ermeniler ile işbirliği içinde bulunan Cizvitlerin açtıkları ve ruhsatsız olduğu için kapatılan mektep yerine yeterli nüfusları olmadığı halde Ermeni Katolikleri tarafından mektep açılmak istendiğine ilişkin bir bilgiye rastlanmıştır. Ancak bu mektebin açılması halinde idaresinin Cizvitlere geçeceği düşünülerek yönetim tarafından vilayete ne yapılacağına bildirilmesi talep edilmiştir (O.A., MF.MKT., Dosya no: 122, Gömlek no: 36). Kayseri’deki Cizvit papazlarının haneleri satın alarak farklı işlevlerde kullandıkları diğer bir deyişle mekânların ittihazını çeşitli şekillerde gerçekleştirdikleri görülür. Kayseri Sancağı dâhilinde pek çok ev satın alarak mektep, kilise, muayenehane ve eczaneye dönüştürdükleri anlaşılmaktadır. Bu satışların resmileşmesi için Fransa konsolosunun devreye girdiği ve evlerin satış işlemlerinin yapılmasını talep ettiği görülmektedir (O.A., DH.ŞFR., Dosya no: 336, Gömlek no: 82).

Burada ele alınacak konu ise bir kız mektebi açılmasına ilişkin yaptıkları inşa teşebbüsü ile ilişkilidir. Buna göre, Fransız misyonerlerin Kayseri’de inşa ettikleri yapıyı konut yapacaklarını daha önce bildirdikleri ve bu sebeple belediye dairesine senet verdikleri halde 21 Recep 1311/28 Ocak 1894 yılında Hariciye Nezareti’ne yazılmış bir evrakta, söz konusu yerin ruhsatsız olarak mektep ittihâz edildiği kaydedilmiştir. Burada yüzü aşkın kız çocuğunun okutulduğu tespit edilmiş, Fransız misyonerlerin “*söz kabul eder insanlar olmadıkları*” belirtilerek bu teşebbüslerinin men edilmesi için harekete geçildiği mutasarrıflıktan bildirilmiştir. Daha önce tebliğ edilen 22 Ocak 1894 tarihli tezkirede hangi milletten olursa olsun mektep açılmasının Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ’nın tetkiki ve izni ile gerçekleşeceği ifade edilmektedir. Söz konusu misyonerlerin ise mesken olarak inşasına ruhsat aldıkları alanı daha sonra mektep haline çevirmelerinin fermana uygun olmaması nedeniyle men edilmesi istenmiştir (O.A., A. MKT.MHM., Dosya no: 700, Gömlek no: 3).

Ankara Valisi Memduh tarafından Şaban 1311/Şubat-Mart 1894 yılında Sadaret’e yazılmış bir evrakta ise; Kayseri’de Şeyh İbrahim ile damadı Sami Efendi hakkında yapılan işlemlerden söz edilmiştir. Adı geçen kişilerle ilgili olarak Kayseri’de Cizvit ser rahibi Mösyö Yuvan imzasıyla bir şikâyet mektubunun vilayete gönderildiği tespit edilmektedir. Mektubun tercüme ettirilen suretinin ekiyle tahkik edilmesi ve durumun ortaya çıkarılması sadaret tarafından talep edilmiştir. Ayrıca “*Cizvitler ne zaman oraya gelmişler? Ne ile iştigal etmişler? Ve bunların orada mektep, kilise gibi tesisleri var ise bir*

¹ Bunların dışında ayrıca Kayseri’deki Katolik Ermenilerin Kiçikapı’da açtıkları bir okul da bulunmaktadır. Bunun için bkz. (Parmaksız, 2007, s. 150).

emir ve izne bağlı mı? Hal ve hareketlerinde fesatlık var mıdır?” gibi sorular evrakta sıralanarak, cevaplanması için Kayseri Mutasarrıflığı’na yazı yazılmıştır.

Gelen cevaplar Cizvit papazlarının 12 yıl önce diğer bir deyişle 1882 tarihinde Kayseri’ye gelerek satın aldıkları ufak bir hanede ikamet ettiklerini göstermektedir. Cevaplarda “*adetleri gereği*” ikamet ettikleri alanı genişlettikleri belirtilmiştir. Burada “*adetleri gereği*” ifadesi misyonerlerin hızlı biçimde mekân üretmeleri ve mekânsal yayılmaları hakkında kullanılmıştır. Genel olarak tüm misyoner faaliyetlerinde izinsiz mekânsal dönüşümlerin gerçekleşmesi oldukça yaygındır (Şenyurt, 2018, 52-62) ve hükümet yetkilileri tarafından da bilinmektedir. Nitekim belgenin geri kalanında “*adetleri gereği*” ikametgâhlarını kimi zaman gizli kimi zaman açıkça genişlettikleri ayrıca bunları mabet ve mektep haline dönüştürmeleri durumunda engellemelerle karşılaştıklarında söz konusu müdahaleleri bazı şikâyet mektupları ve sefaretî devreye sokarak aşmaya çalıştıkları ifade edilmiştir. Kendi mülkiyetlerine geçirdikleri emlak ve çeşitli mallar sayesinde hükümeti tanımaz hale gelmiş ve gelirlerini artırarak bölgeye yavaş yavaş nüfuz etmeyi başarmışlardır.

3.1. Mekânın İttihâzı ya da Mekânın “Mabet ve Mektep Haline Sokulacağıının Hissedilmesi...”

Durum yazışmalara aksettirilmeden bir yıl önce Cizvit rahiplerinin inşa etmek istedikleri odaları mektep olarak kullanacaklarının “*hissedilmesi*” üzerine, tebligat gönderilmiş ancak buna karşılık rahipler söz konusu odaları mektep yapmayacaklarına dair hükümete bir senet vermişlerdir. Bu yazılı teyide rağmen belgede yine “*kendi bildiklerinden şaşmadıkları*” ifade edilmiş ve söz konusu odaları mektep haline dönüştürerek kız öğrencilere eğitim verdikleri belirtilmiştir. Cizvit papazları şirketleri aracılığıyla imparatorluğun birçok noktasında önemli miktarda para harcayarak “*büyük bir hırs ve özlemle*” her sınıftan Hıristiyan çocuklarını toplayarak irade ve sadaret izni olmadan mektebe çevirmiş, mekânlarda eğitime başlamışlardır. Mektep ve mabet açmaları hükümet tarafından kanunlara aykırı görülmektedir. Zaman içinde emlaklarını artırmaları, bölgedeki halkla ilişkilerini daha sıcak hale getirmeye çalışmaları ve hükümet tarafından gönderilen tebligatı reddetmeleri ise sakıncalı bulunmaktadır. Cizvit rahipleri önce ufak bir hane satın almışlar, daha sonra bunu azar azar genişletip, sultanın iradesi olmadan mektep haline dönüştürmüşler ve öğrenci yetiştirdiklerinin anlaşılması üzerine Dahiliye Nezareti tarafından durumun men edilmesi istenmiştir (O.A., A. MKT.MHM., Dosya no: 700, Gömlek no: 3).

Ankara Valisi Mehmed Memduh’a göre, Kayseri’de bulunan misyonerler inşaat için ruhsat talebinde buldukları iki mahalde yer alan hanelerine gizlice ustalar sokarak inşaatı gerçekleştirmişlerdir. İnşaatın olduğu alanı mektep ve mabet haline getirecekleri hissedilerek mutasarrıflık üzerinden Dâhiliye Nezareti’ne başvuruda bulunulmuş ancak alınan cevapta, söz konusu haneleri mektep ve mabet haline dönüştürmeyeceklerine dair ellerinden senet alınarak usulüne uygun olarak tamirine ruhsat verilmesi öngörülmüştür. Kayseri’de Fransız rahiplerinin iskân ettikleri mahalde inşa etmek istedikleri üç odanın inşasına engel olunmaması için irade verilmesine rağmen söz konusu haneler ruhsatsız mektep haline getirilmiş ve yapıda eğitime başlanmıştır. Söz konusu hanelere kıymet takdirinde bulunmak ve vergi konulmak üzere heyet gitmiştir. Vali Memduh’a göre, Cizvitler bu tip müesseseleri her fırsattan istifade ederek ortaya çıkarmakta ve Kayseri’de olduğu gibi resmi izin almaksızın bazı başka yerlerde de tesis ve eğitim hususunda çekinmeden hareket etmektedir. Okulda yer alan ders programlarını vermedikleri gibi okullarını teftiş etmek isteyen maarif müdürlerini de kabul etmemektedirler. Daha da ötesi Sivas ve çevresinde Cizvitlerin hükümeti senelerce tanımadıkları da kaydedilmiştir.

Cizvit rahipleri aracılığıyla konunun intikal ettirildiği Fransız Sefareti ise aynı fikirde değildir. Sefarete göre, misyonerler tarafından birkaç oda inşa ettirilmişse de bunlar mektebe değil kendi ikametlerine aittir. Ayrıca sefaretten gelen yazıda inşaat mahalli, memurların verdiği ruhsat üzerine başlamıştır. İnşaatın bitiminde ve başlangıcında kontrol yapıldığından şikâyetin yersiz olduğu bildirilmiştir. Sefarete göre Ankara Vilayeti tarafından yapılan şikâyet bir yanlışlıktan ibarettir. Belediye dairesi o zamanlar misyonerlerden inşaatın bir haritası ile söz konusu odaların mektebe dönüştürülmeyeceğine dair bir senet almıştır. Bu biçimde belediye vergisi ödendiği gibi gerek inşaat sürerken gerekse bittikten sonra kontrol yapılmış ve bundan başka misyonerler tarafından gelen talep üzerine inşaatın kıymeti için keşif ve muayenesi de gerçekleştirilmiş, tüm bu işlemlerin masrafı misyonerler tarafından ödenmiştir. Sefaret yetkilileri inşaatın misyonerlerin mektebine değil kendi ikametlerine ait olduğu ve mektebe dönüştürülmemiş olan mahalde yapılan inşaat hakkında yanlış bir fikre düşüldüğü kanaatindedirler. Ayrıca konu dışı olmakla beraber, Kayseri’de kolera hastalığı şiddetle hüküm sürdüğü bir esnada misyonerler tarafından yapılan yardımlar hatırlatılmaktadır. Konu ile ilgisi bulunmayan bu hatırlatmanın Cizvitlerin inşaat faaliyetlerinin görmezden gelinmesi için yapıldığı söylenebilir.

27 Recep 1311/3 Şubat 1894 tarihli Kayseri Mutasarrıflığı’ndan (Valilik) gelen tahrirat suretine geri dönülecek olursa, burada Kayserili Şeyh İbrahim ve damadı Sami Efendi’nin devam ettirdikleri mezalim ve düşmanlıklardan bahseden bazı ifadeleri içeren Kayseri Cizvit ser rahibi Mösyö Budvan imzasıyla bir şikâyet mektubu dikkat çekmektedir. Sadarete takdim edilen mektubun tercüme özetinde Cizvit rahiplerinin 15 yıl önce satın aldıkları hanenin bedelini tümüyle sahibine ödeyerek satış işlemlerini tamamladıkları halde Şeyh İbrahim Efendi’nin bu hanede hukuku olduğunu beyan ederek kendilerini tehdit ettiği ve beş liralarını aldığı kaydedilmiştir. Cizvit rahipleri iki yıl önce hanelerinden geçmekte olan su yolunun tamiri sırasında hisselerine düşen akçeyi vererek hanelerine bir miktar su almıştır. Ancak 4-5 gün sonra Şeyh İbrahim Efendi’nin teşvikiyle ellerinde kazma kürek olan bir grup evlerinin önüne gelerek çeşmelerini tahrip etmiştir. Ayrıca, Şeyh İbrahim Efendi’nin akrabasından Tırazoğlu Ali Efendi adında bir ihtiyarın evini Cizvit rahiplerine satmak istediği kaydedilerek, Şeyh İbrahim Efendi’nin arabamı 50 Liraya satmazsanız evi sattırmam diyerek ihtiyarı korkuttuğu ve satışa engel olduğu anlatılmıştır. Şeyh İbrahim Efendi’nin damadı Sami Efendi’nin ise duvar meselesinden dolayı kendilerini darbederek, dinlerini tahkir edici sözler söylediği de şikâyet mektubunda beyan edilmiştir. Bununla birlikte, Şeyh İbrahim Efendi nüfuzunun kuvvetli olması sebebiyle mahkemede rahipleri hapse attirmek için girişimde bulunmuştur (O.A., A. MKT.MHM., Dosya no: 700, Gömlek no: 3).

Kendilerine yapılan suçlamalara karşılık Şeyh İbrahim Efendi ve damadının savunmalarına bakıldığında ise durumun rahiplerin şikâyet mektubundaki gibi olmadığı anlaşılmaktadır. Buna göre, Cizvit papazlarının satın almak istedikleri hane 130 Lira karşılığında Şeyh İbrahim Efendi’ye senetsiz rehin edilmiş olup, Şeyh İbrahim Efendi alacağını tamamıyla almaksızın satış işlemlerine rıza göstermeyeceğini söylemiştir. Sonuçta alacağını ödenmesiyle satış işlemleri yapıldığından dolayı haksız olarak rahipten 5 Lira aldığına ilişkin iddiaların asılsız olduğu anlaşılmıştır. Su yolunun yapımına ilişkin konu ise Şeyh İbrahim Efendi ve Cizvitler arasında değil, eşraftan Akçakayalızade Ömer ve Mollazade Mustafa Ağa arasında mahkemede çözüme kavuşmuştur. Buradan Şeyh İbrahim Efendi’nin konuyla ilgisinin olmadığı ortaya çıkmıştır. Tırazoğlu Ali Efendi’nin hanesi ise daha önce Şeyh İbrahim tarafından 300 Liraya satın alınmış olup, Şeyh İbrahim Efendi satmak için Cizvitlerden şeriata uygun olarak kâr istemiştir. Ayrıca,

Şeyh İbrahim Efendi arabasını Bursalı bir arabacıdan 67 Liraya satın alıp hiçbir vakit 50 Liraya vermeyeceğini söylemiş, bu durumu da herkesin bildiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla söz konusu iddiaların da asılsız olduğu belirtilmiştir.

4. Adana’da Fransız Rahibeler Tarafından İnşa Edilen Mahal ve “Pencereden Taş Atma Yolsuzluğu...”

Fransız misyonerler 19. yüzyılda Adana’da etkinliklerini arttırma çabası içindedirler. Fransız Cizvit Cemaati bu kapsamda 19. yüzyılın son çeyreğinde Adana’da çalışmalarda bulunmuş ve şehirde iki okul açmıştır. Okullardan biri 1881-1882 (1299) yılında Sisli Mahallesinde, ikinci okul ise 1891-1892 (1309) yılında Tüccaran Mahallesi’ndeki Keçeciler Sokağında açılmıştır. Bu cemaatin Adana’da bir manastır, bir kilise, bir kolej ve ayrıca başka bir okul olmak üzere dört tane kuruluşu misyonerlik faaliyetleri kapsamında çalışmalarda bulunmuştur (Karlancı, 2018, s. 178). Adana’da faaliyet gösteren diğer bir Katolik tarikatı Jozef de Lyon Rahibeleriydi. 1900’lü yıllara doğru Anadolu’da faaliyete başlayan rahibeler Adana’da kızlara eğitim veren bir paralı ve yatılı bir de gündüzlü ve parasız olmak üzere iki okul açmıştır (Çabuk, 2013, s. 75).

Burada da arşiv belgelerine konu olan Adana’daki Cizvit Kız Mekteplerinden birinin yanında gelişen bir inşa faaliyeti ele alınacaktır. Konuyla ilgili olarak 9 Kânunusani 1310/21 Ocak 1895 yılında Fransız rahibelerin inşasına başladıkları mahallin tamamlanmasına engel olunmaması ve pencereden kendilerine “*taş atmak gibi bir yolsuzluğa*” cesaret edenlerin haddinin bildirilmesi beyanıyla valinin Hariciye Nezaretine gönderdiği evrak dikkat çekicidir (O.A., A.MKT.MHM., Dosya no: 701, Gömlek no: 13). 26 Şubat 1310/10 Mart 1895 tarihinde Vali Mustafa Faik tarafından gönderilen telgrafta, Fransız rahibelerin inşa ettikleri alanın tamamlanmasına izin verildiği ve inşaatta istihdam edilecek ustaların kalfalarına da belediyeden ruhsat verildiği ifade edilmiştir. Yalnız iki odanın döşeme tahtalarıyla pencere çerçevelerinin yapım işinin kaldığına bakılacak olursa, inşaatın bitmesinin çok zaman almayacağı anlaşılmaktadır. Bu inşaatın öncesi ve sonrasında ortaya çıkan engellemeler hakkında Maarif Nezaretinden gelen evrak ile inşaat müdahale edilmemesi için Dâhiliye Nezaretine de emir verilmesi hakkında bir resmi yazı kaleme alınmıştır.

Ancak devlet yönünden bakıldığında bu inşaatın zamanında engellenmesi gereklidir. Adana Vilayeti’ne yazılan telgrafta da bu görüşü destekleyen bir yorumla karşılaşılır. Buna göre, inşaatın zamanında men edilmesi gerektiğine dikkat çekilerek, tamamlanmaya yakın olan bir inşaatın men edilmesine kalkışmanın da uygun olmadığı kaydedilmiştir. Maarif ve Dâhiliye Nezaretine yazılan bir evrak inşaat izni konusunda devlet dairelerinin farklı yaklaşımlarının olduğunu gösterir. Evrağa göre, Adana’da Fransız rahibeleri tarafından inşa edilen mahallin tamamlanmasına belediyenin iznine rağmen hükümet tarafından engel olunmuştur. Süre giden yazışmalar üzerine sonradan Adana Vilayeti’nden gelen telgrafta söz konusu mahallin inşasına daha önceden başlandığı bundan maarif müdürünün bilgisi olduğu halde müdürün ancak iki ay önce vilayet makamına resmi olarak başvurması üzerine inşaatın engellendiği ortaya çıkmıştır. Bu gibi inşa girişimlerinin daha başlangıcında men edilmesi ve şikâyete meydan verilmemesi istenmiştir. İnşaat ilerledikten sonra engellenmesine kalkışmak şikâyetlere sebep olmaktadır. Bundan sonra yabancı mekteplerine bağlı her çeşit icraatın önce Bâb-ı âlî’den sorulması gereğinin Adana Vilayeti’ne bildirilmesi öngörülmüştür.

7 Şubat 1310/19 Şubat 1895 tarihinde Vali Faik tarafından yazılmış Adana Vilayeti’nden gelen şifreli bir telgrafta, Cizvit İnas Mektebi’nin ferman olmadan ve herhangi bir resmi

izin sağlanmaksızın bir buçuk yıl önce inşaatına başlanmış ve ek inşaat olarak yapılan iki oda da valinin sefeli zamanında yapılmış ancak bu iki odanın yalnız pencere camları ve döşeme tahtaları eksik kalmıştır. Vilayet maarif müdürü ise mektebin inşası sırasında sessiz kalarak bundan iki ay önce söz konusu birkaç odanın cam ve döşemelerinin yapılmaması hakkında resmi müracaatta bulunmuştur. Bu müracaat sonrasında bir heyet ile inşaat alanına gidilip keşif ve kontrol yapıldıktan sonra inşa işi men edilmiş ve durum telgrafla sadarete ve Maarif Nezareti'ne bildirilmiştir. Maarif Nezareti'nden alınan 24 Teşrin-i sani 1310/6 Aralık 1894 tarihli telgrafta işlemlerin usule uygun olduğundan ve sultanın iradesini muhafaza ettiğinden söz edilmiştir. 17 Kanûnusani 1310/29 Ocak 1895 tarihli telgrafta ise Sadaret'ten gelen emre göre inşaata engel olunmaması belediye reisine tebliğ edilmiştir. İnşaat sırasında Fransız rahibelere pencereden taş atmaya cesaret eden çocuklar hakkında da bilgi veren belgeye göre, bu kişiler 8-10 yaşlarında sokaklarda gezen "serseri Ermeni" çocuklarıdır. Ancak bu çocukların kasti bir hareketlerine daha önce rastlanmamış ve polis kayıtlarına geçmemiştir. Çatı üstlerinden birbirlerine ve güvercinlere ufak taşlar atarken bazen bu taşların gelip geçenlere tesadüf ettiği görülmüştür ayrıca konuyla ilgili olarak anne ve babalarına gerekli uyarı yapılmıştır (O.A., A.MKT.MHM., Dosya no: 701, Gömlek no: 13).

Konunun sadece inşaat işi ve çocuklar tarafından rahibelerin taşlanması vakasıyla sınırlı olmadığını sonraki yazışmalar ortaya çıkarmaktadır. 6 Şevval 1312/ 2 Nisan 1895 tarihli Maarif Müdürü Zühdü'nün yazdığı evrakta, Cizvit misyonerlerinin genel müdürü Perandıra adlı kişinin Adana kentinde bulunan ve vefat eden Buldukoğlu Haçer'in hanesini Cizvit inas (kız) mektep ve mabedi yapmak üzere 1500 Lira'ya satın aldığı ve genişleterek tamir ettirmekte olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Ayrıca haneye bir kat ilavesi yaparak bu mektep "ittihâz edilecek" mahallin sınırları içinde kalacak biçimde Neccârân Mescidi'nin dört bir yanını çevrelemiştir. Neccârân Mahallesi'nde bulunan ve mektep olarak düzenlenen bu yapı, fevkâni ve tahtâni (iki katlı) 23 odayı içeren bir hanedir ve Nisan 1309 tarihinde 1500 Lira'ya Fransız tebaasından Mösyö Arnist Kafuti adına satın alınmıştır. Tamirata başlandığı sırada 10 arşın boyunda ve 6 arşın yüksekliğinde bir duvar inşa edilmiş ve yazılı belge tarihinden iki ay önce teşebbüs edilen bu inşaat hakkında belediye kalfaları bilgi sahibi olmuşlarsa da, bu tip bir inşaat için belediyeye başvurmaya gerek yoktur denilmiştir. Özellikle hanelerin inşaat sonrasında mektep ve mabet yapılacağına dair hükümete oluşan genel kanının bu olayla da desteklendiği düşünülmektedir. Çeşitli bölgelerde mülki memurların müsamaha göstermesi ile yabancılar tarafından bazı yerler ruhsatsız mektep ve mabet haline getirilmektedir. Belgede Adana'daki durum dışında izinsiz başka inşaatlardan da örnekler verilmektedir. Söz gelimi, Nablus'ta bulunan iki Protestan kilisesinden biri ruhsatsız olarak inşa edilmiş ve bunun mevkisi mahzurlu bulunmuş, diğeri İslam mahallesinde olup çan asılarak sonradan mabede dönüştürülmüştür. Bunlardan başka Nablus Kazası ile Rafidiye ve Zebabide köylerinde hane olarak kullanılan bazı yapıların Latin papazları tarafından sonradan mabede dönüştürüldüğü duyulmuştur. Mektep ve mabet inşasının ve açılmasının resmi izin alınmasına bağlı olduğu hatırlatılarak, bunların ruhsatsız açılması uygun bulunmamış ve mahalli memurlar tarafından yasağın korunmasına ihtimam gösterilmesi hakkında uyarı yapılarak, inşaat taleplerinin hem reddedilmesi, hem de Bâb-ı âlî'ye bildirilmesi istenmiş aksi durumda aykırı davranışta bulunanların devlet ve memlekete hıyanet etmiş olacağı ifade edilmiştir (O.A., A.MKT.MHM., Dosya no: 701, Gömlek no: 13).

Konuyla ilgili olarak devlet dairelerinden ve yerel yönetimden gelen yazışmalar dışında, Fransız Sefareti'nden gelen bir muhtıra da bulunmaktadır. Adana'daki mektep inşasına

engel olunduğu ve yollarda Fransız rahibelerinin üzerine taş atıldığı hakkındaki şikâyetler, rahibeler tarafından Fransa Sefareti'ne iletildiğinden muhtıranın yazılmış olduğu tahmin edilmektedir. Bu muhtırada mektep inşaatının tamamlanmasına bitişiğindeki mescidin tamiri şartıyla izin verileceğinin hükümet tarafından beyan edildiği ve taş atmak gibi bir tacizin daha önce 1894 yılı Eylül ayında da gerçekleştiği ifade edilmektedir. Sefaretin taş atılması ve diğer tacizlere ilişkin hazırladığı liste oldukça uzundur ve olaylar şöyle sıralanmıştır: Sörlerden² Mari Etyen'in okul çocuklarıyla beraber banka civarında dolaşırken 15 yaşında sarıklı birinin kürek kemiklerine büyük bir taş attığı ve 4 Ekim'de ise Sör Buna'nın okullu bir çocukla beraber sokağa çıktığı sırada bir hanenin penceresinden atılan taşın Sör Buna'nın arkasına geldiği ve ayın 4'ünde bir terastan taş atılarak mektebin ön cephesindeki pencerelerden birine gelerek camı kırdığı ve taşın atıldığı yönde 3 teras bulunup bunlardan rahibelerin meskenlerine sürekli taş atıldığı ve Ocak ayının 4'ünde, Sör Filorin yoldan geçerken 10-12 yaşlarında olduğu tahmin edilen bir çocuk tarafından şiddetle baş örtüsünün çekildiği ve 13'ünde baş rahibe Serafin bazı çocuklarla mektebe giderken orada bulunan susam değirmeni önünde bir çocuğun taş atarak rahibeyi boynundan yaraladığı, 18'inde Bizdikyan'ın terasından rahibelerin hizmetçisi Abdu'ya atılan taşın bir çocuğa rast geldiği ve çocuğu yaraladığı, 30'unda da Ara Mensiyon ve Filorin adlı rahibeler inşa edilen kışlanın önünde çocuklarıyla dolaşmaktayken kırk kadar Müslüman delikanlının kendilerini sövüp sayarak kovaladıkları ve mektep civarındaki bir evin çocuklarının mektebin piyano odasının penceresine taş attığı ve o sırada piyano çalmakta olan çocuğa taşın isabet ettiği (O.A., A.MKT.MHM., Dosya no: 701, Gömlek no: 13).

4.1. “Mekânın İttihâzı”nın Yabancılaşması

Diğer taraftan 3 Mayıs 1311/15 Mayıs 1895 yılında Hariciye Nezareti'ne yazılmış bir evrak, Adana'da Fransız rahibeleri tarafından inşa edilen mahallin tamamlanmasına orada bulunan mescidin tamiri şartıyla izin verildiğini ortaya çıkarmakta ancak aynı evrak sefaretin rahibelerin taciz edildiğine ilişkin iddialarının aslının olmadığını içermektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi, şikâyet edilen çocuklar velileriyle beraber çağırılarak tembih edilmişlerdir. Ayrıca, rahibelerin kiliseden çıktıkları sırada uzaktan uzağa kontrol ve korunma altında bulundurularak kendilerine bir taciz girişimine rastlanmadığı da kaydedilmiştir. Bununla birlikte, Fransız rahibelerin inşa ettikleri mahal, mescidin vakıf arsasıyken burayı ellerine geçirecek ruhsatsız mektep haline getirdikleri öne sürülmüştür. İnşaat sırasında mektebin bazı yerlerinin tahrip edilerek inşa ettikleri üç katlı tuvaletlerin de tümüyle mihrabın üstüne denk geldiği ve İslam ahalisinde bu durumun kötü bir tesir bıraktığı belirtilmiştir (O.A., A.MKT.MHM., Dosya no: 701, Gömlek no: 13). Tuvaletlerin oradan kaldırılması ve mescide verilen hasarın tamir edilmesi şartıyla inşaatın tamamlanması konsolos ile müzakere edilerek kararlaştırılmışsa da, inşaat tamamlanmasına rağmen mescidin tamirine ve tuvaletlerin iptal edilmesine başlanmamıştır. Konsolosluga göre, mescit 20 yıldan bu yana harap ve metruk haldedir. Rahibeler olmadan önce de tuvaletlerin orada olduğu iddia edilerek, gerekli değişikliğin yapılması için ortaya çıkacak masrafın rahibelerin ödeyebileceğinin çok üstünde bulunduğu bildirilmiştir. Evkâf tarafından mescidin uygun bir yer karşılığında mektebe bırakılması önerilmişse de, bu değiş tokuş teklifi uygun görülmemiştir (O.A., A.MKT.MHM., Dosya no: 701, Gömlek no: 13). Sonuç olarak Müslümanların ibadet

² Sör: Katolik mezhebinde kendini tümüyle dine veren ve manastırda dinsel bir yaşam süren kadın.

ettikleri eski bir mescidin yakınına Fransız rahibeler tarafından yapılan mimari müdahaleler mekânın yabancılaşmasına sebep olmuştur.

5. Sonuç

İttihâz sözcüğü “öyleymiş gibi saymak”, “öyle tutmak”, “öyle kullanmak”, gibi tanımlarla düşünüldüğünde Fransız misyonerlerin satın aldıkları haneleri iki biçimde ittihâz ettikleri söylenebilir. İlk olarak halktan satın aldıkları konutları mektep ve mabed sayarak ya da kabul ederek kullanırlar. İkinci biçimde ise bir hane inşa edeceklerini beyan ederek ruhsat alıp, yapıyı inşa ettikten sonra bu mekânı okul ya da kilise kullanırlar ya da ittihâz ederler.

İlk durumda mekânların kullanım öncesinde amaca uygun bir tadilat geçirdiğini söylemek mümkündür. Böylelikle yerel konutlardan bir mektep ve bir kilise ortaya çıkabilmektedir. “İttihâz”ın gerçekleşmesi için yerli halktan pek çok konutun satın alındığı ve bu satın alma işlemlerinin resmileştirilmesinin hızlandırılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Önce evlerin hedeflenen işler doğrultusunda tadil edildiği ve zaman içinde gizli ya da aleni olarak yapıların üstlerine ya da yanlarına odalar ilave edilerek genişletildiği anlaşılmaktadır. Tüm bu inşaat faaliyetlerinin yerli halkın tepkisini çekmemesi için yerli halkla ilişkiler iyi tutulmaya çalışılmışsa da; gerek Kayseri’de gerekse Adana’da misyonerlere karşı bir tepkinin oluşmasına engel olamamıştır. Diğer taraftan odalar ilavesiyle genişletilen mekânlar eve ilave olarak devlet memurlarına gösterilmeye çalışılmakta ve hanenin genişletileceğini beyan eden bir senet verilerek ruhsat alınmaya çalışılmaktadır. Kuşkusuz bu senet maksatlarının doğru beyanı değildir. Diğer bir deyişle bürokratik bir işlem den öteye gitmeyen bu senet misyonerlerin niyetlerini göstermediğinden ilk keşif için yapılan talep ile niyetleri arasındaki farklılık yönetimin tepkisine neden olmaktadır. Misyonerlerin ayrıca Bâb-ı âlî’ye başvurmadan yerel yönetimlerden izin alarak kilise ve mektep inşasına başladıkları da tespit edilmektedir. Misyonerler çoğunlukla vakıflar yoluyla ayakta tutulan Müslüman mabetlerinin 19. yüzyılda azalan vakıf gelirleri nedeniyle yapıların bakımsız kalmasını fırsat bilerek çoğu harabeye dönüşmüş ve etrafında Müslüman nüfus kalmayan kimsesizleşmiş mahallerde inşaat faaliyetlerini gerçekleştirmektedirler. Böylelikle bakımsız ve kimsesiz alanlarda yerli halktan bazılarının satın aldıkları konutlarla gittikçe genişleyen bir alanda faaliyet göstermişlerdir.

Gerçekte, gayrimüslimlere ait mekteplerin yenilenmesi hususunda devlet tarafından bazı bürokratik süreçler net biçimde belirlenmiştir. Buna göre, gayrimüslimlere ait mekteplerin yıkılarak yeniden yapılması hususunda ruhsat verilmesi, Divan-ı Hümâyûn Kalemî’nce verilecek müzekkere üzerine irade-i seniyye buyurulduktan sonra Bâb-ı âlî’ye aittir ve mektebin yapımı bittikten sonra mektebe açılış ruhsatı verilmesi Maarif Nezareti tarafından gerçekleşmektedir (İçli, 2013, s. 54)³. Yönetimin burada ele alınan iki bölgede de inşaat kontrollerinin tam olarak yapılmadığından ve inşaatların söz konusu sürece uygun olarak gerçekleşmediğinden şikâyetçi olduğu görülmektedir. İnşaatlar ilerledikten sonra somut verilere dayanmayan ve “hissedildiği” söylenerek farkına varılan yapım faaliyetlerinin tespiti dikkate değerdir. Mekânların inşaat anında sık sık kontrol edilmesi ve inşaat ilerlemeden engel olunması gerekliyse de yerel yönetimin bu konuda özenli davranmadığı Bâb-ı âlî tarafından da gözlemlenmiştir. Yerel yöneticilerin bu tip inşaatlar hakkında nizamnâmelerdeki kuralları bilmedikleri de düşünülmektedir. Fransız misyonerler Müslüman halka ait eski ve bakımsız yapıların yakınında inşaat faaliyetinde

³ Bunun için ayrıca bkz. O.A., MF.MKT., Dosya no: 99, Gömlek no: 95; O.A., MF.MKT., Dosya no: 1658, Gömlek no: 4; O. A., MF.MKT., 1527/ 10; O.A., İ. DH., Dosya no: 1150, Gömlek no: 89605.

bulunarak söz konusu yapılara da zarar vermektedirler. Bu durum yabancıların inşa faaliyetlerinden halkın rahatsızlık duyduğunu ve belgelerde de görüldüğü gibi halkın taş atmasına ve tepkisine sebep olduğunu düşündürmektedir. Buna göre misyonerlerin gerek satın alarak gerekse inşa ederek mektep ve mabet “ittihâz” ettikleri alanlar mekânın “ittihâz”ının yerel halka yabancılaşmasına sebep olmakta ve gerçek niyeti gizleyen bu tip faaliyetler yönetimin ve halkın tepkisine yol açmaktadır.

Kaynakça

Birsel, H. (2013). Peder Monier'in Gözlemleri ile Fransız Cizvit Misyonerlerinin Osmanlı Topraklarındaki Çalışmaları. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 2, 120-128.

Çabuk, M. (2013). *1875–1925 Yılları Arasında Adana, Antakya, Antep, Maraş ve Mersin Bölgelerinde Misyonerlik Faaliyetleri ve Ermeni Olayları*, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.

Devellioğlu, F. (2003). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (20. B.). Ankara: Aydın Kitabevi.

Esenkal, E. (2007). *Yabancı Ülkeler Tarafından Osmanlı Coğrafyasında Açılan Okullar, Lisansüstü Eğitim*, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi.

Gözübüyük, S. (2018). Osmanlı İmparatorluğu'nda Cizvit Tarikatının Yayılmasında Fransız Elçilerin Rolü. *ASEAD*, C. 5, S. 12, 635-654.

Güngör, A. İ. (2012). *Cizvitler*. Ankara: Berikan Yayınevi.

İçli, H. H. (2013). *Tanzimat Sonrası Erzincan'da Eğitim*, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.

Karlangıç, O. (2018). Adana'da Misyonerlik Faaliyetleri ve Bu Çalışmalara Müslüman Ulemanın Tepkisine Bir Örnek (1876-1909). *Journal of Ottoman Civilization Studies*, S. 4, N. 7, 176 – 194.

Kılıç, R. (2006). Misyonerlik ve Türkiye'ye Yönelik Misyoner Faaliyetleri. *TÜBAR*, S. XIX, 327-342.

Köse, M. (2016). Cizvit Tarikatında Kadınların Statüsü ve Kızların Eğitimi. *Ignatius Loyola ve Cizvit Okullarının Eğitim Anlayışı*. Ankara: Pegem Akademi, 73-105.

Şenyurt, O. (2018). Talep ve Niyet İkilemi ya da Tasarımın İtibarsızlaştırılması: 19. Yüzyılın Sonunda Kandilli'de Fransız Mektebi İnşası. *Süleyman Demirel Üniversitesi Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi*, 3(2), 52-62.

Parmaksız, E. İ. (2007). Ermeni Tarihçi Arşak Alboyacıyan'ın Kayseri Ermenileri Tarihi Adlı Eserine Göre Kayseri'de XIX. Yüzyıl Başlarında Faaliyet Gösteren Ermeni Okulları. *Hoşgörü Toplumunda Ermeniler*, C.: 2, Erciyes Üniversitesi I. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu, 137-159.

Sezer, A. (1999). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e; Misyonerlerin Türkiye'deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 16, 169-183.

Osmanlı Arşiv (O.A.) Belgeleri

A. MKT.MHM., Sadaret Mühimme Kalemi Evrakı,

BEO., Bâb-ı âlî Evrak Odası,

DH. ŞFR., Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi,

HR.MKT., Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi Belgeleri,

İ.DH., İrade Dahiliye,

İ.MVL., İrade Meclis-i Vâlâ,

M.VL., Meclis-i Vâlâ,

MF.MKT., Maarif Nezareti Mektubi Kalemi,

Y.A.HUS., Yıldız Tasnifi Sadaret Hususî Evrakı.